

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

'חכמת הנסתר': ההתמודדות עם סתירות בספר דברי הימים (שיעור מס' 159)

נריה קליין (neriah.klein@gmail.com)

1. ילקוט שמעוני, דברי הימים, רמז תתרעד

רבי שמעון בן פזי כי היה פתח בדברי הימים הוה אמר הכי: כל דבריך תימה הוא, ואנו יודעים לדרשם!

2. רד"ק, הקדמה לפירושו לדברי הימים

ויש בספר הזה דברים סתומים מאד ודברים חלוקים עם דברי שמואל ומלכים. ולפי שהספר הזה הוא ספור דברי הימים לא הרגילו ללמדו, ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שהשתדלו בפירושו, אלא שמצאתי הנה בנרבונ"א פירושים בזה הספר לא ידעתי שמות מחבריהם וראיתי כי הולכים דרך הדרש ברוב. ושאל ממני משכיל אחד מגירונא מתלמידי אדוני אבי לפרשו, וראיתי לתת את שאלתו. ולא כתבתי פסוק אחר פסוק, אלא פסוקים הצריכין פירוש.

3. ר' בנימין מרומי, הקדמה לפירושו לדברי הימים

בעבור אשר ראיתי בני אדם, ואם הם חכמים, נמנעים ללמוד ספר דברי הימים ואף לקרותו – להעדר הפירושים, העירני לבבי אני בנימן הצעיר בבית אבי בן רבי יהודה לפרשו כפי אשר תשיג יד שכלי. וכל משכיל אשר יראהו יוסיף בו דעתו ושכלו, ובזה יצא האמת חוצה וייראה לעין כל; ואינני כי אם מתחיל לבד, ישמע חכם ויוסף לקח.

4. אברבנאל, הקדמה לפירושו לשמואל

ולבקשת התשובה והיתרה הן אני נשארתי לבדי ואין איש מתעסק עמי על אלה, כי לא מצאתי בדרוש הזה דבר קטן או גדול מטוב ועד רע לחכמינו ז"ל, לא לראשונים בעל התלמוד ולא לאחרונים המחברים והמפרשים אין גם אחד התעורר על הספק כלל ולא אחד בהם המציא דרך לתשובתו, והנה יסף ה' יגון על מכאובי בשאין אתנו בארץ הלזו פירש לספר דברי הימים כי אם דברים מועטים לרד"ק ז"ל, והם בטלים במיעוטם ולא העמיק לחקור בזה כלל, וגם הספר ההוא דברי הימים בלתי נהוג אצל היהודים במדרשיהם, את חטאי אני מזכיר היום כי לא קראתי בו מימי ולא חפשי בעניניו מהיותי ועד עתה, ולא נשאר אתי בזה בלתי הסברא הגוברת והאומד השכלי בפשוטי הפסוקים, ועזרת האל המאזני חיל ויתן תמים דרכי, לכן אמרתי שמעה לי אחזה דעי והדבר אשר ישים אלקים בפי אותו אדבר והצגתיו לפניך.

ואמנם... ככוונת עזרא הסופר במה שזכר ומה שלא זכר בספרי דברי הימים, אחשוב שמפתח הבנתו הוא ידיעת התכלית אשר חובר אליו אותו הספר. ועם היות הדרוש הזה בלתי מתיחס בעצם כי אם לפירוש ספר דברי הימים, הנה ראיתי להניחו הנה... והוא אצלי כי כאשר ראה הסופר השלם הזה שהשבטים אשר הגלו אשורה ספו תמו מן בלהות, ונותרה בת ציון אשר הגלה נבוכדנאצר מלך בבל

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

שבט יהודה ובנימין ועמם מהלויים והכהנים אשר היו בבית ה' והם השבים ירושלם ברשיון כורש מלך פרס, וראה ג"כ שהמלכות באמת נתן אלקים לדוד ולזרעו עד עולם, ושאר המלכים אשר מלכו בישראל משאר השבטים לא היו כפי הרצון האלקי, ושלעתיד לבא לא ישאר כי אם מלכות בית דוד... חשב למעלת המלך דוד לספר יחוסו ויחוסו שבטו וענינו ומעשיו כלם המורים על שלמותו, והשתלשלות המלכים אשר באו מזרעו עד זרובבל בן שאלתיאל בן בנו של יהויכין שהיה ממלכות דוד והיה נשיא עליהם בבית שני... וכלל גדול יהיה גם כן בו בידך, שלהיות כוונת הספר הזה להודיע ולהגיד בו מעלת דוד המלך ושלמותו ולא היה דעתו לזכור הענינים אשר עשה קודם המלכותו, כי אינם אליו במה שהוא מלך, לכן זכר לבד הדברים אשר נתעלה בהם במלכותו, וגם אז לא ראה לזכור חטאיו והדברי אשר עשה אחרי היותו מלך שאין בהם זכר מעלה ושלמות, כ"ש בהיות בהם גנאי ודופי מה, כי אם מעלותיו ושלמותיו כפי כוונת הספר...

5. אברבנאל, הקדמה לפירושו למלכים

והספק השני בעזרא הסופר שכתב בספר דברי הימים אשר עשה ספורי המלכים אשר באו בספר זה, ובקצתם לא הוסיף ולא חסר ולא שנה כלל, והיתה אם כן מלאכתו בחלק הזה מותר ודבר בטל, בזכרו מה שכבר ספר הנביא בספר הזה מבלי תוספת וחסרון. ובקצת המלכים השמיט דברים רבים ממה שכתב הנביא הנה, ובקצתם הוסיף ספורים שלא נזכרו בזה הספר; ולא ידענו אם נאמין לדברי הנביא אשר כתב בספורי המלכים, ונחשוב שמה שהוסיף עזרא לכתוב בהם אינו אמת, או אם נחשוב שחסר הנביא מלכתוב מה שהיה ראוי לכתוב – ושהשלימו עזרא!

6. את מי היכה אלחנן?

שמ"ב כ"א	דה"א כ'
ותהי-עוד המלקמה בגוב עם-פּלְשְׁתִּים בַּיַד אֶלְתָּנָן בֶּן-יַעֲרִי אֲרָגִים בֵּית הַלְחָמִי אֵת גְּלִית הַגַּמִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כְּמִנֹר אֲרָגִים:	ותהי-עוד מלקמה את-פּלְשְׁתִּים בַּיַד אֶלְתָּנָן בֶּן-יַעֲוֹר (קרי: יעיר) אֵת-לְחָמִי אֲחִי גְלִית הַגַּמִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כְּמִנֹר אֲרָגִים:

7. מה עשה אלעזר בן דוד?

שמ"ב כ"ג	דה"א י"א
ואַחֲרָיו אֶלְעָזָר בֶּן דָּדִי (קרי: דוד) בֶּן אַחֲחִי בְּשִׁלְשָׁה גְבָרִים (קרי: הגברים) עִם דָּוִד בְּחָרְפָם בְּפִלְשְׁתִּים נֶאֱסָפוּ שָׁם לְמַלְחָמָה וַיַּעֲלוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל:	ואַחֲרָיו אֶלְעָזָר בֶּן דָּוִד הָאֲחִי הוּא בְּשִׁלְשָׁה הַגְּבָרִים: הוּא הָיָה עִם דָּוִד בְּפִסְ דְּמִים וְהַפְּלְשְׁתִּים נֶאֱסָפוּ שָׁם לְמַלְחָמָה

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

<p>וְהָיָה שֵׁם חֶלְקַת הַשְּׂדֵה מְלֵאָה שְׁעוּרִים וְהָעַם נָסוּ מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים: וַיִּתְנַצְּבוּ בְּתוֹךְ הַחֶלְקָה וַיִּצְיִלוּהָ וַיִּכּוּ אֶת פְּלִשְׁתִּים וַיִּוָּשַׁע ה' תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה:</p>	<p>הוא קם ויך בפלשתים עד פי יגעה ידו נתדבק ידו אל הקרב ופעש' ה' תשועה גדולה ביום ההוא והעם ישבו אחריו אך לפשט: ואחריו שמא בן אגא הררי ונאספו פלשתים לחיה ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים והעם נס מפני פלשתים: ויתנצבו בתוך החלקה ויצילוה' ויכו את פלשתים ויעש' ה' תשועה גדולה:</p>
---	---

8. ויקרא רבה (מרגליות) ויקרא פרשה א

ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי, ור' חמא אבוה דרבי הושעיה בשם ר': לא ניתן ספר דברי הימים אלא לידרש.

9. רבנו מיוחס בן אליהו, הקדמה לפירושו לדברי הימים

אתחיל לכתוב דברי הימים. השם רכובו עבים, עזרני בפשט כתובים!
 רבותינו אמרו 'לא נתנו דברי הימים אלא להדרש'; אף על פי כן אין מקרא יוצא מידי פשוטו.

10. גר"א, דה"א כ', ה

אלחנן בן יעיר את לחמי – פירוש: שהיה מן בית לחם. וכן כתוב בשמואל 'בית לחמי'. אחי – קאי לעיל על ספי, רצה לומר אחי ספי, והיינו גלית הגתי.

11. ר' בנימין מרומי, דה"א כ"א, כה

שקלי זהב משקל שש מאות – ובשמואל כתוב 'בכסף שקלים חמשים'! אמר רבינו ישעיה ז"ל שגבה מכל שבט חמשים שקלים, ויבואו לכולם שש מאות שקל, ונתן הכסף בדמי הזהב. ולי נראה שהמקום בשש מאות שקלי זהב, והבקר בחמשים שקלי כסף; והמקראות מוכיחים.

12. המיוחס לר' יוסף קרא, דה"א ד', א

וכרמי וחור ושובל – 'כרמי' זה 'כלב'. ואין לתמוה על זה ששינה שמו כאן, שכן מצינו בתלמוד ירושלמי שעזרא מצא ג' ספרים ולא ידע מה לעשות, איזה לכתוב; וקיים את השנים והניח את האחד. וכן מצינו דוגמתו במסכת מגילה: "ואל אצילי בני ישראל" – "ואל

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

זאטוטי בני ישראל"; אלא ג' ספרים מצא. אף כאן מצא כתוב בשני ספרים 'כלובי' ובאחד מצא 'כרמי', ולא ידע אנה לכותבו, וכתבו כאן.

דה"א כ"א, ה: וכאן הוא אומר אלף אלפים ומאה אלף, ובספר שמואל הוא אומר שמונה מאות אלף! לפי פשוטו אין לתמוה, מפני הספרים שמצא.

13. ראב"ע, הפירוש הארוך לשמות כ"ה, כט

ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות – מזרקים, ותחת הכפות – כפורים, והזכיר הקשות כאשר הם, ותחת המנקיות אמר 'מזלגות'... אולי כלים אחרים היו, שצוה דוד לשומם בשולחנות שיעשה שלמה; ואין ככה שולחן אהל מועד.

14. אניות יהושפט במלכים ובה"י

מל"א כ"ב	דה"ב כ'
<p>יהושפט עשר (קרי: עשה) אניות תרשיש ללקת אופירה לנהב, ולא הלה, פי נשברה (קרי: נשברו) אניות בעציון גבר: אז אמר אסונהו בן אהאב אל יהושפט ילכו עבדי עם עבדיך באניות ולא אבה יהושפט:</p>	<p>ואתרי כן אתספר יהושפט מלה יהודה עם אסונה מלה ישאל הוא תרשיש לעשות: ונסברהו עמו לעשות אניות ללקת תרשיש ויעשו אניות בעציון גבר: ונתבא אליעזר בן דונהו ממרשה על יהושפט לאמר פהתסברך עם אסונהו פרץ ה' את מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללקת אל תרשיש:</p>

15. ר' יצחק אברבנאל, מל"א י', כב

ואמנם מה שנאמר בדברי הימים ביהושפט עם אחזיה מלך ישראל... 'וישברו האניות ולא עצרו ללקת לתרשיש', הוא קשה עד מאד. כי הנה עציון גבר העיד הכתוב שהיה על שפת ים סוף, ותרשיש היה בים הגדול... ולא היה אם כן אפשר שמעציון גבר ילכו לשם... ואולי טעה עזרא במה שמצא כתוב שעשה יהושפט אניות תרשיש, בחשבו שהיו האניות ההם ללקת תרשיש ואינו כן, כי הם היו ללקת אופירה, ועל תבניתם אמר אניות תרשיש, והוא אם כן טעות ביד עזרא הסופר.

16. מלבי"ם מלכים א י', כב

הרי"א חשב כי תרשיש היא העיר קארטאגא בצפון אפריקה על יד ים התיכון, ועי"כ הרבה לתמוה איך הלכו אניות מעציון גבר שהוא על שפת ים סוף – לתרשיש... ורצה לדחוק שנקראו אניות תרשיש ע"ש צורתם שנעשו כתבנית האניות האלה. אבל עמד לנגדו מ"ש בדה"ב... והפליאה הזאת מלאה את לבבו לאמר שעזרא הסופר טעה... ותלילה לנו מזה הדעת שנאמר שכותב ד"ה טעה, ושלא ידע פשט הכתוב במלכים ולא ידע שא"א ללקת מעציון גבר לתרשיש באניה. אבל האמת עד... שתרשיש היא עיר טארוזיס שהיא שפאניען הקדומה שהיתה רוכלת הצוריים בספרד, כמו שכתבו חכמי העמים, ונודע כי הצוריים בבואם לספרד (אשר כינו בשם אושפניא ע"ש שהשפנים נמצאו שם לרוב) מצאו כסף מזוקק על פני הארץ הרבה מאד עד שעשו כל כליהם וגם חשוקי וווי ספינותיהם

ימי עיון בתנ"ך תשע"ח

מכסף, ובנו להם עיר מושב ורוכלת העמים טערזוס, והעיר הזאת יושבת על מבואת ים האטלאנטי שהוא ים אקיאנוס, וידוע שים סוף נכנס לים אקיאנוס, ולפ"ז באניות שבנה בעציון גבר היה יכול לילך בין לאופיר בין לתרשיש... וחלילה שיבא בכתובים דבר מכחישי המציאות.

17. ר' יוסף אבן כספי, דה"א, א', ה

ואולם אומר לך כלל, כי אין ראוי לדקדק בזה הספר כמו בהספר שכתב משה רבינו, שהיה מן השמים, כי אין זה רק קצור ובחירה מזה הכותב, ולכן ישמיט וישנה ככל אשר בחר. הלא תראה אמרו סדר השבטים בבלבול, גם יזכיר מות ער ולא אונן (ראה דה"א ב', ג), גם יקצר בענין תמר (ראה שם, ד), ועוד זולת זה רבים שנויים בזה הספר. ובכל ספר ראוי לדקדק כפי מעלת מחברו. ואם בלי ספק באו בזה הספר ענינים נכבדים, ולכן נכלל בחשבון ספרי הקודש.

18. שכל טוב (בובר) שמות, שמות פרק ב

ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור. אף על פי שאין המקרא יוצא מידי פשוטו, רבותינו דרשו בו מדרש להדביר הדברים על אופניהם... א"ר יוחנן משום רשב"י שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה... ומצינו מפורש בדברי הימים שמרד – דהיינו כלב בן יפונה – לקח את בתייה בת פרעה... לכך אמרו רבותינו לא נכתב ספר דברי הימים אלא לדרוש בו ענייני התורה, ולמה נקרא שמו מרד, שמרד בעצת מרגלים, ולמה נקראת יהודייה, שנתיהדה... ללמדך שמדרשות שדרשו רבותינו ז"ל ל תורה שלימה הן, ולכך א"ר יוחנן משום רשב"י שירדה לרחוץ מגלולי בית אביה.

19. מורה הנבוכים חלק ג, פרק מג

ונחלקו בני אדם בדרשות לשני חלקים. החלק האחד ידמה שהם אמרום על צד באור ענין הפסוק ההוא, והחלק השני – הוא מבזה אותם ויחשבה לשחוק, אחר שהוא מבואר נגלה שאין זה ענין הפסוק. והחלק הראשון נלחם ונתגבר לאמת דרשות לפי מחשבתו ולשמרם ויחשוב שהם ענין הפסוק, ושמשפט הדרשות כמשפט הדינין המקובלים. ולא הבינה אחת משתי הכתות שהם על צד מליצת השיר אשר לא יספק ענינם על בעל שכל, והתפרסם הדרך ההוא בזמן ההוא, והיו עושים אותה הכל כמה שיעשו המשוררים מזמרי השיר.

20. באיזה יום שילח שלמה את העם שבא לחנוכת המקדש?

מל"א	דה"ב
<p>וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בְּעֵת הַהִיא אֶת הַחֹג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹאָה</p> <p>קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹאָה עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹאָה</p> <p>קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹאָה עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹאָה</p> <p>וַיַּעַשׂוּ בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֻרָת</p> <p>כִּי חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שְׁבַע יָמִים וְהַחֹג שְׁבַע יָמִים:</p>	<p>וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בְּעֵת הַהִיא אֶת הַחֹג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל</p> <p>קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹאָה עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבֹאָה</p> <p>וַיַּעַשׂוּ בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֻרָת</p> <p>כִּי חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שְׁבַע יָמִים וְהַחֹג שְׁבַע יָמִים:</p>

ביום השמיני שלח את העם...

וביום עשרים ושלושה לחדש השביעי שלח את העם...

21. תלמוד בבלי, ברכות ז:

[...] 'ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה'. רב הונא רמי: כתיב 'לענותו' וכתיב 'לכלותו'! בתחילה 'לענותו', ולבסוף 'לכלותו'.

22. מלבי"ם, דה"א י"ז, ט

לבלותו. ושם [בשמואל] 'לענותו', ופי' חז"ל... מתחלה לענותו ולבסוף לבלותו, שאחר שהטאו נשתנה ההבטחה, והיו מעונים מבני עולה, רק שנשאר ההבטחה שלא יבלו אותם להומם ולאבדם.